* عبدالله سەراج *

خوێندنەوەیەکی نەوباوی

شیرین و فەرهاد

وابزانم گشتمان لەوەدا یەکدەگرین کە داستان و ئەفسانەی میتافیزیکی و فۆلکلۆری ی هەر نەتەوەیەك ، چاوگ و گەنجینەیەکی بێ‌مانەندو لە دوا نەهاتووە بۆ وەچەکانی دوا ڕۆژی . جا ئیلهام وەرگرتن لەو کەلەپورانە ، بە گوێرەی گیانی سەدەو بۆچوونی نووسەرو کردنیان بە هێماو جەفەنگ بۆ ڕوونکردنەوەی کێشەو نەبەردی چاخ و (توظیف) کردنیان بۆ دیاری کردنی ئایندەی مرۆڤی سەردەم : کارێکی ئیجگار پیرۆزو دڵ خۆشکەریشە . ووتم (ئیلهام)، نەك گێڕانەوەی ڕووداوێك یان بە شان و بازووی قارەمانێك هەڵدان . واتە تێڕوانینێکی تایبەت لە عاست ئەو ڕووداوانەو قارەمانانە بۆ چەسپاندنی جۆرە فەلسەفەیەك کە نووسەردەیەوێ ، لە زەمینەی ئەو گێڕانەوەیەدا دەری ببڕێت . هەر وەك چۆن سارتەرو کامۆو جان ئانوی و ... هتد لەم کارەدا دەستێکی باڵایان هەبووە ؛ هەر لەم ڕوانگەیەوە . ئاوڕێك لە (ئۆدیب) ی سفۆکلیس دەدەمەوەو دبکەم بە شا بەڵگەی نیازەکەم .

هەتاکو ئێستا پتر لە (٣٠) سی نووسەر ئەو شاکارەیان تاوتۆ کردووەو ڕۆشنایی و سۆمای جۆراو جۆریان ئاراستە کردووە . جان کۆکتۆ دوایین ئەو شانۆ نووسانەیە کە دەستی لەو تراجیدیایە وەرداو لە هێڵە درامایەکەی دەری چوواندو بیرو باوەڕی خۆی لە بارەی زۆر گرفت و نەبەردی جیهانی و هەڵوەستی مرۆڤایەتی ی تێ ئاخنیوە . ئەگینا تەنیا تۆمار کردنی کەلەپوورو لە چاپ دانەوەی ڕووداوێکی مێژوویین شتێکی ئەوتۆ ناگەیێنێ . ئەوەتا . سەرانسەری میسیولۆجیای (گریك) پڕە لە تراجیدیای سەرسوڕێنەر ، کەچی ناوی : **ئەسخیلۆس و یوریبیدس و سۆفۆکلیس** ، لەو بوارەدا مایەی شانازیی هەموو ئەدەبی جیهانە چونکە ، دلێرو نیمچە خواکانیان وەك زیندەوەرێکی ڕاستی خۆیان سەیاندۆتە ناو مێژووی زوربەی گەلانەوە . جا ئەگەر شیاو بێ ، منیش داستانی (شیرین و فەرهاد) دەخەمە پاڵ ئەو شاکارانەو لە گۆشەیەکەوە ، چەپکێ تیشکی تێدەگرم ، چونکە ئەو ئەوینە پاکەو ئەو بەربەرەکانییە سامناکە لە چەند شاکارێکی ڕۆژهەڵات و بە تایبەت لە ئەدەبی فارسی و تورکی و کوردیدا ، ڕەنگی داوەتەوەو نموونەیەکی هەرە مەزنی بە خۆیەوە گرتووە . ئەمە بە تایبەت کە کاکە حەمەی مەلا کەریم ئەرکی یەکالا کردن و لە چاپدانەوەی (خوسرەو شیرینەکە)ی خانای قوبادی ی گرتە ئەستۆ ، ئەم کارەی ناوبراو گیانی توێژینەرەی لە لام وروژاند لەوەی کە [شیرین و فەرهاد لە هەموویان دلگیرترو جێگیرترو خۆماڵیترو چەسپاوترە ؟] بەیانی ژمارە (٥)ی ساڵی ١٩٧١ . بۆیە ماوەیەك عەودالی کتێبی مێژوویی بووم بۆ ئەوەی شتێك لەو نەخشانەی بێستوون و تاق وەسان و دوکانی داوودی نزیك قەسری شیرین و سەرپێلی زەهاو هەڵکرێنم و کەوتمە متۆی سنینی ئەو وێنەو تابلۆیانەی کە لەمەڕ نەخش و تاشراوەکانی فەرهاد گێڕاوون . بە کامی دڵ گەیشتم ، لە ئێوارەیەکی تەمووزی ساڵی ١٩٦٨ بە جاوی

سۆزناك‌و سەرنجی وردەوە ، لە ئاست ئەو هەڵکەندراوانەدا ، کڕنووشم برد ، ئەو ئان‌و ساتە ، لە من وابوو کاتژمێرەکەم لە چرکە کەوتووەو تەنانەت ڕەوڕەوەی مێژوو ڕووەو دواوە دەمبات ، لەوەی ڕاستي بێ وامزاني (تاق وەسان) کەوانەی سەرکەوتنەو لە سایەیدا هەستم بە مەزنی‌و باڵایی هونەری دێرینم کرد . ئا لەو دەمەوە ، بیرم بۆ ئەوە چوو کە نەخش‌و تاشراوەکان ، دەشێ پڕ لە هێمای جەنەنگی خۆماڵي بن ، خۆ ئەگەر وانەبن هەر دەبێ بەو چاوەوە تەماشا بکرێن ، هەروەك چۆن (نازم حیکمەت) بۆی چووە لە بارەی ڕەخساندني ئەوینە تاکییەکە بۆ ئەوینێکی گشتي‌و مەودایەکی بەرفراوانی گەلبازی‌و نیشتمان پەروەری .

.بەلکە ئەویستەکە فەرهاد قارەمانێکی خۆماڵییەو (شیرینی ئەرمەن) یش زۆر لەبارە کە بە هێمای دابنێین بۆ وولاتی دراوسێ کە پێشتر بەشێك بووە لە ئیمپراتۆریەتی مادی گەورەو (جۆگەی شیرە) کەیش هەر بە گوێرەی هەمان بۆ چوون ، دابنرێ بە جەنەنگی ئامەزرۆیی‌و سەربەستي ویستني خەڵکی ڕەش‌و ڕووت ، چونکە (شیر) هي دایکەو دایکیش هاوکێشەی زەوی‌و خاکە ، ئەگەر ئەوەشمان ، خستە پاڵ کە (شاپووری نیگارکێش)و (فەرهادی سەنگتاش) نوێنەری توێژی ڕۆشنبیری بن ، کە لە پێناوی کۆکردنەوەی ڕووداوەکاندا تێدەکۆشن‌و لە چلە پۆپەی هەڵچووندا، ئۆ بە (خوسرەوی شا)ي نوێنەری چینی سەرەوە دەوەستن . هەر وەك هێمنی شاعیر دەڵێ :

ئاخر ، خوسرەوان ، ئێمە مانان ناخوێننەوە ، ڕوو لە ماڵي هەژاران ناکەن ...) بەلام بەر لەوەی ، دەرگاکە والابێ‌و پێدەشتێکی بەرینتر بکرێتەوە ، باشی وایە بە کورتی شتێك لە بنەڕەت‌و مێژووی ئەدەبی ئەو داستانە بزانین ؛ بۆ ئەوەی بۆمان بلوێ کە لە ئاستانەی خاناي قوبادیدا لەگەڵ بکرین . هێمن گووتەنی : (**ئێستا ئەوەندەم بۆ ڕوون بۆتەوە ، خانا شیرین‌و خوسرەوی نیزامی‌ی ڕاستەوڕاست وەرنەگێڕاوە ، بەڵکو ئازادانە چیرۆکەکەي کردوتە کوردی ، بەلام زۆر لە ئەسڵەکە دوور نەبۆتەوە ..**)

هەر کاکە حەمەیش خۆی دوو دلییەکی سەیری لەلام بزواند وەك دەڵێ : (**شیرین کیژی کوردستانە ... شیرین پەروەردەی شاخانە**) کەچی هەر لە هەمان هۆنراوەدا دەڵێ : (**شیرین گام بێچووە پلنگە ! خەڵکی کوێیە !؟**)

بەلامەوە ، جێگا هەندە گرینگ نییە لەپاڵ ئەوەی بزانین (کێیە؟). ئەوەتا لە شاکارێکی وەك (هاملت)دا گرینگییەکی ئەوتۆ نادرێ بە جێگا مێژووینەکە (دانیمارك) ، بگرە هەر دەرهێنەرێك بۆی هەیە بە دانیشتووی وولاتەکەی خۆی دابنێ ، چونکە نەبەردە (صراع) ئەزەلییە کە زاڵەو تراجیدیاکەش لە ناخي مرۆڤایەتییەوە هەڵدەقوڵی‌و بەرەو هەموو ناخەکان تەشەنە دەکات .

هەر لەبەر ئەوەی کە شیرین‌و فەرهاد بە ناوبانگترین چیرۆکی دڵداریین لە وێژەی کلاسی‌ی ڕۆژهەلات‌و بەلکو دەماو دەمیش ، خۆشخووانەکان دەیگێڕنەوە ؛ ئەویش دەڵێم ، دیارە پێش تۆمار کردنی وێژەییش ، وەك زووربەی زۆری تراجیدیاکاني گریك‌و شەکسپیرو گۆتە ، لەناو خەڵکدا ، پشتاوپشت گوتراوەتەوە ، لە لایەکی دیکەوەش ، سەرەڕای ئەوە کە فردەوسي پیش نیزامي گەنجەوی دەستي لەو کارەساتە وەرداوە کەچی ئەوشاکارە ، زیاتر بە ناوی گەنجەوییەوە ناسراوە . هەرچۆنێك بێ ، با گەشتێکی پەلە بە ناو هەر دوو وێژەی (فارسي‌و تورکی)دا بکەین‌و بە راوردێك بخەینە نێوان خاناو ئەوانەی پێشووی ، لە پاشانیش ، بە چاوێکی سەردەمانە خۆ ئامادەبکەین بۆ خوێندنەوەیەکی نوێ ، بەو ئاواتەی کە بۆرترێ (نیگار)ي گونجاوی ئەو شاکارە لە هۆشمانا هەڵبواسین ، ئەوەش دەڵێم کە لە لێکۆڵینەوەیەکی جێرە درێژو بەرفراواني وادا ـ بەتایبەت لە فارسیش کوڵەوارم ـ هەردەبێ ڕاگوزەرانە ، سەرەندم بە دەستەوە بێ‌و ملي ئەو ڕچە ڕێیانە بگرم کە دامبەنەوە سەر شارێکە ، بە هیوام کەسێکی تر چاکی هەردایەتی بەلادا بکاو نەك هەر بە بڕژنگ بەلکو بە هێلەك بێتە مەیدانەوە .

١ ـ لە وێژەی فارسیدا

فردەوسي : لە ساڵی ١٠٢٥ ز .

کۆچی دوایی کردووە . چیرۆکەکەی بۆ یەکەمین جار لە (شانامە) مەزنەکەیدا تۆمار کردووەو ئەم خاڵانەی خوارەوە لە شاکارەکەیدا بەدی دەکرێن :

أ ـ داستانێکی هۆنراوی مێرخاسی‌و حەماسییە لە بارەی خوسرەوی شاوە .

ب ـ مهین بانو ، کەسی یەکەمی

دیارەو ئامۆژگاریی شیرین دەکات .

ج ـ شیرین کەسێکی دووەمی خۆپەرستە کە لەبەر (غیرة) ی خۆی (مریەم) ی ژنی خوسرەوی کچی شای ڕۆم دەکوژێ .

د ـ دلدارییەکەی سیمایەکی سێکسی وەرگرتووە .

نیزامی گەنجەوی

لە ساڵی ١٢٠٣ ز . کۆچی دوایی کردووە . چیرۆکەکەی بە هەندێ گۆڕینەوە لە فردەوسی وەرگرتووە، بەڵام مۆرکی کارامەیی و شەقڵی هونەریی بێ هاوتای خۆی تێیدا نواندووە ، بە جۆرێك ڕەخنەگران ڕەچەڵەکی داستانەکە بەمەوە دەبەستن ، هەروەها بە (خوای شیعری فارسیی) دادەنێن . چیرۆکەکە لای نیزامی بەم جۆرەیە :

ا ـ شەخسییەتی فەرهادی داهێناوەو چیرۆکەکە هێمای دلداریی ئەفلاتونییە .

ب ـ داستانێکی هۆنراوی دلداریی ئەفلاتونییە .

ج ـ خوسرەو لە خەودا ئەنوشیروانی باپیری دەبینێ و لە بارەی : (شیرینی بێ‌مانەند ـ شەودێز ـ تەخت و تاراجی بنەماڵە ـ باربود) ەوە ، ئاگاداری دەکات .

د ـ شیرین داوێن پاکەو نموونەی وەفاداریی و دڵسۆزییە ، کچ بری مهین بانوی فەرمانڕەوای وڵاتی ئەرمەنە . نەشمیل و دلڕفێنە وەك (گوڵێکی تازە پشکوت ، لێو ئاڵ و ناسك ، میرانی جیهان لە فرمانیشتی ئەودان ، حەفتا کەنیزەکی جوان وەك پەروانە لە چەقیدا دەسوڕێنەوە) .

هـ ـ شەودێز ، ئەسپێکی ڕەسەنی خوسرەوەو (گوڵ گون) یش ماینێکی ڕەسەنی شیرینە .

و ـ کاتێك شیرین نیگاری خوسرەو دەبینێ ، تیری کیوپید دڵی دەپێکێ (ئەم نیگارەم بدەنێ و هیچم لێ مەشارنەوە . هەمیشە چاوی بە نیگارەکەوە بوو ، نەیدەتوانی دەسبەرداری بێت ، لە هەر تێڕامانێکی نیگارەکەدا لە هۆش خۆی دەچوو ...) ناچار کەنیزەکەکان بۆ ئەوەی (دڵی نیگارەکە نەبێ و نەچروسێنەوە) نیگارەکەیان دڕاند ، بەڵکو (وێنەی خاوەنەکەی لە مێشکیا کاڵ بێتەوە) .

٢ ـ لە وێژەی تورکیدا

لامعی

لە ساڵی ١٥٣١ ز . کۆچی دوایی کردووە .

ا ـ چیرۆکەکەی هۆنراوی دلداریی و دلێرییەکە بە دەسکارییەو لە گەنجەوییی وەرگرتووە .

ب ـ خوسرەو شا قارەمانی سەرەکی نییە .

ج ـ فەرهادی شەیدا پالەوانێکی دلێرو دلپاکە .

د ـ شیرین پەرییەکی ئاسمانەو نوقمی دەریای عیشقێکی یەزدانییە.

ئەم شاکارەی لامعی لە ساڵی ١٨١٢ دا لە لایەن (فون هامر) ەوە ، بە ناوی (فەرهاد نامە) گۆڕدراوەتەوە سەر زمانی ئەڵمانی .

شەیخی

ئەمیش دیسانەوە ، بنیانی

چیرۆکە هۆنراوەییەکەی لەسەر ئەوەی نیزامی دامەزراندووە ، بەڵام بۆی تەواو نەکراوەو لەپاشان (جەمالی) ي خوشکەزای کۆتایی پێ هێناوە .

ا ـ چیرۆکەکە تارماییەکی سۆفیزمانەی بەسەردا کێشراوە : (کاتێك ئەو باڵا ڕمو زیوینە گەیشتە کێوی بێستوون ، ئەو چیا بەردینەی هەلکەڕاندە بەهەشتێکی ڕێحانە) بەلکو هەست بە ئەوینێکی لاهوتی دەکەین : (کە پریشنگی خۆر لە ڕوویا ڕەنگی دایەوە ، بەرد بووە یاقووتو کێوەکەش بووە مزگەوت) .

ب ـ شیرین هێمای خاوێنیو بێگەردیو نمونەی عیشقي یەزدنییە :

(تاوێرە سەنگینەکان لە رۆشنایی نووری ئەودا ، دوولەت دەبوونو چیاکە خاپوور بوو) .

ج ـ فەرهاد شاعیرێکی وێڵو شەیدایەو بە زوبانی (شەیخی) یەوە دەدوێ : (بەم چێژەوە ، گیان گاتێکی کامەرانی چنگ دەکەوێ ، دەی ، هۆنراوەی شادیمان بۆ هەلڕێژە) یان (کە بادەکەی گرتە دەستو خواردیەوە ، گیانی بۆ نیو سەعات کەوتە نەمریەوەو ووتی : کام مەیی جۆبار وەك شیرینە ، نۆشکەرەکەی ناخاتە نەمریەکی هەمیشەیی ؟)

جەلیلیو ئاهي :

ئەم جووتە کەلە شاعیرەش دیسانەوە بە ناوی (فەرهاد نامە)وە تۆمای هۆنراوەیان ناوداوە ، بەلام لەبەر ئەوەی پشتیان بە پێشینیانیان بەستووەو جیاوازیەکی ئەوتۆیان دیار نەخستووە ، بۆیە هیچی نوێم لە باریانە بۆ نەووترا .

نازم حیکمەت (۱۹۰۲ـ۱۹٦۳) ز.

ئەم شاعیرە مەزنەش لە وێژەی نوێی تورکیدا ، داستانێکی قنجی شیرینو فەرهادی بە ناو (چیروکێکی دلداری) لە سالی ۱۹٤۸ دا بۆ شانۆ سازاندووە ، کە دەتوانم بلێم یەکەمین کەسە بە پەخشانو بۆ مەبەستێکی دیاری کراو ، ڕواڵەتی داستانەکەی چەشتی هەویر هەلشێلاوەو مەودایەکی بەرینتری پێ بەخشیوە ، وا لەم خاڵانەی خوارەوە کۆیان دەکەمەوە :

ا ـ هەر وەکو ووتم شانۆگەریەکە بۆ یەکەم جار بە پەخشان نووسراوە .

ب ـ دەسکاریی لە گەوهەرو ڕێڕەوی داستانەکە کردووە . لاي ئەم مەتەڵی خوسرەو شاو شیریني جوان نییە ، کە ئینفعالو هەستی بە یەك گەیشتنو نامرادیی دوو دڵ بێت ، وەك فردەوسي دەری خستووە ، هەروەها یەك گرتني شیرینو فەرهاد نییە بۆ ئەوەی لە شاخەکەوە (هەموو بەربەیانێك شیری تازە بدۆشن) وەك نیزامي تۆماری کردووە ، لە پاشانیش مێردکردني شیرینو خوسرەوو درۆو بە هەلەبردنی فەرهاد نییە لە لایەن پیرەژنێکی سەر ئاسنینەوە ، بەلکو چیرۆکی (مەهمەنە) ي شابانویە لە پێناوی (شیرینی) خوشکیا ، جوانییەکەی خۆی بۆ دەکاتە قوچی قوربانی .

بێگومان نازم حیکمەت ئەو خۆبەختکردنە سایکۆلۆجییە بێدەنگەی کردۆتە تەوەری کێشمەکێشي شانۆگەریەکەو بەبلاوییەکی مرۆڤایەتیو هونەریی پێداوە . لە پاشان کێشەو زۆرانبازیەکەی کردۆتە دوندي ژیاریی ، چونکە فەرهاد ئەوینە تاکییەکەی دەبەخشێ بە کۆمەڵو ڕەنجی قولنگەکەی بۆ بەرژەوەندی هەژار و لانەوازەکان دەخاتە کار . بەواتایەکی دیکە ، قارەمانی چیرۆکەکەي لە بازنەی تەسکی خودەوە هاویشتۆتە ژیانگەی بێ سنووری گشتییەوە .

ج ـ کەسی ناپێویستی لابردووەو بڕێکی تری خولقاندووە. وەك : لاداني خوسرەو شا و شاپووری هاوسەری و داهێناني شەخسیەتی (مەهمەنە بانو) . ئاشکرایشە کە جیاوازە لەو (مهین بانو) یەی پووری شیرین ، کە لە تێکستە کلاسییەکاندا هەیە .

د ـ شیرین لای نازم حیکمەت بە پێچەوانەی شیرینە بێ هاوتا (مثالي) کانی پێشوو ، کەسێکی واقعي و یەك لایەنە ، خۆ بەخت کەرە وەك مەهمەنەی خوشکی ، لە هەوەڵ دیتندا دلي لە فەرهاد دەچێ کە مرۆڤێکی سادە وئاساییە . چەند ساڵێك چاوەڕوانی دەکات ، بەیەك دەگەنەوە . لەپاشان فەرهاد بەتەریکی جێ دێڵێ و ڕووەو کۆشك وتەلارەکەی دەگەڕێتەوە .

لە وێژەی کوردیدا

بە گوێرەی زانیني منو ئەو سەرچاوە کەمانەی کە چنگ دەکەوون ، لەم بوارەدا دوو تێکستي کۆنی کوردی لەمەڕ داستانی ناوبراو هەن ، یەکەمیان گوایە لەنووسیني میرزا شەفیعي جانەوەرەییە ، ئەز تەقەی سەرم دێ لەعاست ئەم شاعیرە کوردە کە پەنجا ساڵ پێش خانای قوبادي ژیاوە ! دووەمیانیش (خوسرەو وشیرین) ە کەی (خانای قوبادی)یە کە ساڵی ۱۹۷٥ کەوتە کتێبخانەی کوردیەوە . خۆ ئەگەریش چەند نموونەیەکی تازەش هەبێ ، وەك

ئەوەکەی (علی باپیر ئاغا) و هەندێکی تر ، بەڵام لەبەر کەمدەستی و نەبوونی تێکستی یەکەم لەلایەك و نیزمیی ئاستی هونەریی‌و گۆڕینی دەقاو دەقی تێکستە دواییەکان ئەلایەکی دیکەوە ، ناچار ڕوو لە ڕکی قەد پاڵی خانا دەکەم و بە نموونەیەکی خۆماڵی‌و ڕەسەنی ئەو شاکارەی دادەنێم .

هەر وەکو لە نموونەی (هاملت)دا وتم ، جێگاو کەسان‌و ڕووداوی مێژوویی ، مەگەر لە قوژبنێکەوە ، ئەگینا کارێکی ئەوتۆیان بەسەر شاکاری وێژەییەکانەوە نییە ، چونکە ئەو شاکارانە خۆیان لە خۆیاندا ، جیهانێکی تایبەتی و یاساو دیالیکتی خۆیان بە خۆیانەوەیە ، بۆشم هەیە بڵێم کە قارەمانی (وێژەیی) ي واهەیە کەبوونی خۆی لە کەسێکی ژیاوی مێژوویی‌و ئارکیۆلۆجی پتر سەپاندۆتە سەر کۆهۆش (العقل الجمعي)و بیری خەلکەوە ، بە جۆرێك لە جێگات بەدەر نەمریی خۆیان پاراستووە . لە هاملت بەولاوە ، زیۆس و پرومیسیۆس‌و گشت خواو نیمچە خواو قارەمانە دەستکردەکانی جیهانی . بەلامەوە (شیرینی ئەرمەن ، فەرهادی کۆکەن ، خوسرەوی پەروێز ، پیرەژنی فەرهاد کوژ) لەو بابەتانەن کە ئەگەر ڕەگێکی مێژوییان هەبێ ، لە هەر چاخ‌و سەدەیەکدا زیندوون وەك نێرگزو گوڵاڵەو بەیبوون‌و چقڵ سەر هەڵدەدەنەوە و دەبنە ماك و هەوێنی ووشەی گەش و وێنەی بکوڕ . بۆیە هیچ جێگای ڕامان‌و سەر سورمان نییە کە شاعیری بلیمەتی کورد ، خانای قوبادی تۆڕی خۆی هەڵداتە ئەو دەریایەو بە گەوهەرو مرواریی خۆی ، گەردنی وێژەکەمان برازێنێتەوە . خانای قوبادییەك ، هێمن گوتەنی : [مەولەوی بەو هەموو شان و شکۆ ئەدەبییەوە ، شورەیی لێهاتووە خۆی لەعاستیا بە شاعیر دانێ و لە مەجلیسیا سەر هەڵبڕێ . شاکاری هونەری خۆی بۆ شیرین و فەرهاد تەرخان کردوە و داستانە پێنج هەزارو پێنج سەد بەیتییەکەی بۆ ئەو هۆنیوەتەوە [، ئەلبەت ، دیارە نەمری ئەو ئەوینەو کەسانە دەسەلمێنێ بۆ نەوەی دواڕۆژ ، خۆ هەر چەندەش خانای بەهرەمەند ، شیرین‌و خوسرەوی گەنجەویی کردووە بە کوردی بەلام ، هەر کەسێکی بێلایەن بەراوردی ئەو دووانە بکات بەیەك ، ناچار ئەبێ دان بەو دا بنێ کە وەك ئەڵێن ، هەر خوایان یەکێکە ، ئەگینا هەرگیزاو هەرگیز نیزامي ناگا بە قوله پێي خانا داو ناتوانێ لەعاستیا بڵێ منیش هەم !!.. بەڵام خانا کوردەو ڕۆڵەی نەوەیەکی بێکەس و دووا کەوتووە .. » هەروەها لە جێگایەکی تردا هیمني موکریانی دەڵێ : (شتێك کە سەرنجی مني ڕاکێشاو ڕەنگ بێ سەرنجی هەموو شیعر ناسێکیش ڕابکێشێ ئەوەیە کە زۆر شاعیرانەترو عاشقانەتر دەستي بە کتێبەکەی کردووە و موناجاتەکەی تەڕترو پڕ سۆزترە لە ئی‌نیزامي) هەر بۆ سەلماندني بۆچوونەکەی سەرەوەش نموونەیەك لە پێشەکییەکەی کاکە حەمە دێنمەوە (... دیمەنی جوان و وەصفی وردو دەربڕو ڕەوانبێژییانەی گۆشت و دەمارو پێستی پێ پۆشیبێ و خوێنی تێزاندبێ و گیانی کردبێ بە بەرا ..)

جا بابزانین خانای کورد چیرۆکەکەی چۆن دەدا بە گوێی ڕۆژگارداو دەیەوێ بڵێ چی . بۆ ئەم مەبەستەش ، هەر دەبێ بانوڕامایەکی ئاورینکی ئەو شاکارە بخەمە بەرچاو .

١ ـ خوسرەو تاقەنەی بە نازی پەرویزی کوڕی ئەنوشیروانی شای ساسانییەکانە .

٢ ـ پەرویز شایەکی بە ڕووالەت داد پەروەر بووە ، بۆیەکە خوسرەوی کوڕی زیان بە ڕەزو باخی هەژارێك دەگەیێنێ لە تۆڵەی ئەو دا ،دەستو پای شەو دێزەکەی دەبڕێ ! زین‌و لغاوەکەشی دەبەخشێ بە زەرەرمەندو نینۆکی نۆکەرەکەی بەردەستي خوسرەویش دەردێنێ !!

٣ ـ شاپوور نیکار کێشتێکی ناوداری ، باڵادەستی ، جیهان دیدەیە ، بۆیە خوسرەو دەیکا بە پەیغام‌و نێردەی ڕازی دڵی خۆی .

٤ ـ شیرین شازادەی نەسلي شاهانە ، لە مامز جوانترە ، شەنگە . پوریشي بێوەژنێکی حوکمڕانە لە کوهستانی نزیك دەریاچەی ورمێ .

٥ ـ شیرین دڵێ لەخوسرەو دەچێ ، هەڵدێ ، لەپاش چەند دەردە سەرییەك ، لەکۆشکی خوسرەو دا جێگیر دەبێ ، دوایی دەبێ بەژنی .

٦ ـ فەرهاد هەرزەیەکی سەنگتاشەو هاوڕێ گیانی بەگیانی‌ی شاپوورەو لەکن یەك مامۆستا مەشق‌و وانەی هونەریان وەرگرتووە . شیرین دەبینێ‌و لەلای خۆیەوە ، گرفتاری تەیسم و جادووی ئەوین دەبێ .

٧ ـ نەبەردو کێشەیەکی بێ پارسەنگ‌و ناڕەوا لەنێوان خوسرەوی (شا)و فەرهادی (گەدا) دا دێتە کایە . خوسرەو بە هەرەشەو پارە

فەرهادی بۆ لادەدرێت ، لەپاشان بۆی دەدات ..

٨ – بۆی دانەکەی شێوەی فێل و چاو بەستەکێو ـیلانێکی نەگریس دەگرێتە خۆ ، بەو نیازەی فەرهادی شەیدا . دوور بکاتەوە لەو کێوانە ، لەلایەکی ترەوەش ، تووشی هەڵدێران‌و دڕندە ببێ ، تۆو پەلپو داوا کردنە بێ مانەندەکەی ، لە هەڵبەستنی جۆگەی بەردین‌و تاشینی قەد پالی بێستوون ، بەلای خوسرەووەوە ، داوا کارییەکی دوو سەری هێژاو سەرکەش بوو . یەك : لە گفتەکەی درۆزن دەر نەدەچوو ، دوو : ئابرووی خۆشی دەپاراست لەناو خەڵك‌و دەربار دا.

٩ – شێرۆیەی کوڕی خوسرەو لەمریەمی کچی قەیسەری ڕۆم ، باوکی دەکوژێ بەو گەندە ئاواتەی کە شیرینی باوەژنی لە خۆ مارە بکات !!

١٠ – خوسرەو کە دڵنیا دەبێ لە پاشکەز بوونەوەی فەرهاد ، پیرە ژنێکی جادووکار دەنێرێتە لای فەرهاد ، ئەویش هەروەکو پەپوو ، هەواڵی مەرگی درۆزنانەی شیرینی پێ دەڵێ . فەرهاد لە حەژبەتا گیانی دەر دەچێ و لەپاشان کارەساتێکی تراجیدی تر دووبات دەبێتەوە بە خۆ کوشتنی شیرین لەسەر گلکۆی خوسرەو بەو نیازەی کە لەچنگی شێرۆیەی ناپاك دەرباز ببێت .

جا با بزانین ئەو داستانەی کە لە (١٠) خاڵدا گردم کردەوە ــ لەو باوەڕەشدام کە زۆر لایەنی وردم پشت گوێی خستووە ــ دەشێ بەچاوی ئەمڕۆمانەوە لایەکی لێ بکەینەوە . بەر لەوەی باری بۆ چوون و سەرنجی خۆم دیاری بکەم ، دەڵێم : ئەو دلدارییەی لەناو کورددا باوە ، لەنێوان شیرین و فەرهاد ، دلدارییەکی ئەفلاتونی و یەك لایەنییە کە فەرهاد گرفتاری دەبێ و خۆ ئەگەریش ، گریمان شیرین بە پەنهان دڵی لەو چوو بێ ، هیچ بەلگەیەکی زەق لەتێکستەکەدا نییە ، بۆیە دەتوانم شاکارەکەی خانا لەمەڕ شیرینەوە ، بە ڕەووشت بەرزی دابنێم ، بەلام نووسەرێکی نوێ بۆی هەیە ، دلدارییەکی بێ هاوتاو پیرۆز لەنێوان ئەو دوو دڵەدا ببەستێت و بۆ مەبەستێکی دیاریکراوی هەمە جۆرە بیخاتە ڕووە ئەساش بێگومان کێشمەکێش‌و نەبەردی نێوان فەرهادو خوسرەو تەوژمدارترو تر سناکتر دەبێ ، بەهەر حاڵێك ئەوە باسێکی ترەو هەڵێکی تری گەرەکە بۆ توێژینەوەو ذەمە تەقێ ، بۆیە ئێستا هەر لە سنووری ئەو (دە) خاڵەی سەرەوە ، هەنگاو هەڵدەگرم .

(١)ــ خوسرەو کوڕی هەر کەسێك بێ‌و سەر بەهەر جێگاو نشینگەیەك بێ ، شتێکی ئەو تۆ لەکێشە سەرەکییەکە ناگۆڕێ بۆیە دەشێ لەهەر کات‌و جێگایەکدا بنووسرێ و بۆ چەندین مەبەست‌و چەمك بڕەخسێنرێت بەلام بێ ئەوەی سایکۆلۆجییە تایبەتییەکانی کەسانی ناو چیرۆکەکە [شازادەیە ، تاقانەی بەنازە ، فرە ژن خوازە .. هتد] بشێوێندرێت . هەر وەك چۆن ئەمڕۆ (تعامل) لەگەڵ زوربەی تراجیدییەکانی گریك‌و شەکسپیر دەکرێت بە گوێرەی تیورو بۆ چوونی هونەری و فەلسەفەی نووسەران و دەرهێنەران .

(٢)ــ وەتم پەرویز شا ، بە ڕووالەت داد پەروەر بووە ، چونکە لەبری ئەوەی سزایەکی توندی خوسرەو بدات ، سەرزەنشتی دەکات !! دەست‌و پای شەو دێزەکەی دەبڕێ !! باخەوانەکەش بە زیوو زێڕی لفاو و نەرمە زینی شەودێزەکە دڵخۆش دەکات .. نوخاتی نۆکەرەکە هەڵدەکێشێ !! کە لەڕاستیدا ؛ نە شەو دێزەکە گوناهی بووەو نە نۆکەرەکەش . ئەم دیاردەیە ، شاهانەیەو دەشێ لەنووسینەوەیەکی سەردەمدا ، بۆ چەند مەبەستێکی دیاربکراو بنوێندرێت‌و کەتلی دوو سەرەی لێ وەربگیرێت .

(٣)ــ شاپوور ، بەلامەوە ، کەسێکی گرینگەو سایکۆلۆجییەتێکی تایبەتی هەیە کە دەگونجێ ڕۆڵێکی ئێجگار مەزن‌و کاریگەری پێ بسپێردرێت . پێشان یەکێك بووە لە هاوسەرانی خوسرەو ، ئەمانەت هونەرمەندی کۆشك‌و ئەمپەسادۆری نهێنیی دڵی شاش بووە ، بۆلای شیرین لەپاشان ، لەو پایە بلندەوە دادە بەزێتە توێژی فەرهادی کۆکەن‌و بگرە دەبێتە ڕێ ئاسانکەری نێوان لەو وشیرین ، هەروەها لە نووسینەوەیەکی نوێی ئەم شاکارەدا زۆر لەبار دەبێ ئەگەر گرینگیی تەواو بدرێتە بە هونەر (شاپوور ، فەرهاد ، باربود ، نکیسا) یان خولقاندنی کەسانی دیکەش بۆ هەمان مەبەست .

(٤)ــ زانینی زێدی شیرین و هاتنی بۆ (مدائن)و (قەسری شیرین) ی ئێستا ، دەشێ تەوزیف بکرێت بۆ پەیوەندیی نێوان گەلانی دراوسێ (شیرینی ئەرمەن ، مریەمی کچی قەیسەری ڕۆم ، شەکەری ئەسفەهانی) یانیش بە پێچەوانە ، بۆ نیشاندانی دیوی ئەوبەوەی خوسرەو وەك (ژن هێنانی ڕامیاری ــ مریەم ــ دەست

بەسەرا گرتنی وولاتی بێجێگر -شیرین- سێکس‌و گەڕان‌بەدوای جوانیدا - شەکەرەی ئەسفەهانی - زیندوو کردنەوەی هەرشی باپیران- دیتنی ئەنوشیروان لە خەوندا) .. هتد .

(٥)- واقعیەتەکەی شیرینی خانا پێش ئەوەکەی نازم حیکمەت کەوتووە . دلی لە خوسرەو دەچێ ، ڕوو لە مەداین دەکات ، خۆی

بەدەستەوە نادات ، خوسرەو ناچار دەکات پاش مردنی مریەم و چەند ڕووداوێکی تر ، مارەی بکات . کە

خوسرەوی مێردی بە دەستی شێرۆیە دەکوژرێ ، ڕک‌و کینەی لێ هەلدەگرێ ، ئەنجامیش خاوێنیی خۆی دەپارێزێ .

(٦)- خانای قوبادی لایەکی باشی لە هونەر کردۆتەوە ، لەنانەت مامۆستای بۆ هەردوو (فەرهادو شاپوور)یش دیاری کردووە لەلایەك ، هونەری نواندنی بە هۆی

(نکیسا)و (باربود)ی خۆشخوانەوە دەرخستووە لەلایەکی دیکەوە . ئەم دوو کارە لەو سەردەمەدا ، جێگای شانازیی ئەدەبەکەمانە ، بەلام هەر وەکو دەرم خست کە دلداریەکەی فەرهاد یەك لایەنی بووەو شیرین ئەوی بە برای خۆی داناوە ! لەمە هیچ ڕێکا لەوە ناگرێت کە ئووسەری نوێ دەست لە داستانەکە

وەرنەدات ، وەکو ئەوەی شیرین لەبەر زۆر داری‌و داوێن پیس‌و چەند هۆیەکی تر ، دل بگۆڕێ‌و سەوداکەی خۆی بداتە فەرهادی دەس ڕەنگین و دلپاك ، وابزانم ئەمیش مەنتقێکی بەجێیە ، بە

تایبەت بۆ ئەوەی خۆیشی لە داو و دلڕەشی شێرۆیە ڕزگار بکات .

(٧)- دلداریەکەی فەرهاد

لەقۆلێکەوەو بوونی خوسرەو و ئاگاداریی ، لەقولێکی ترەوە ، چلە پۆپەی کێشەکەیە . لێرەدا خوسرەوی بارام بەزێن بەلامەوە وەك لەگۆشت‌و ئێسك نەبێ وایە ! خۆ هەر چەندەش شیرین بێ ئاگا بێ لەم کارە ، بەلام دەنگ‌و سەدای دلداریی فەرهاد بۆتە بنێشتە خۆشەی ئەم‌و ئەو . دیارە خوسرەو قارەمانێکی تراجیکۆمیدیە . ئەگینا بۆ فەرهادی کلۆلی زیندە بەچال نەکرد !! یا چلکاو خۆرێکی خۆی

گال نەدا کەوا بەڕۆژی نیوەڕۆ بیکەنە پەندی زەمانەو لەکەی ناموسی خۆی بشۆرێ !! ئا ئەم نۆرانبازیەی نێوان خوسرەوی زەبرو فەرهادی ڕووتە ، هەر چەندەش تێنی بوو بێت ، شیاوی ئەوەیە کە بە هۆی مۆنۆلۆگەوە ، لە کون و قوژبنی و تاریکستانی

ناوەوەی خوسرەو شارەزابین . سەرەڕای ئەوەش گۆڕەپانێکی تەختە بۆ بەگژا چوونی چینایەتی نێوان فەرهاد (نوێنەری چینی ژێرەوە) وە خوسرەو (نوێنەری چینی سەرەوە) بێگومان شیرین ئەوساکە دەبێتە هێمای‌و نوێنەری سەرفرازی‌و هەلبژاردنی خۆ نەدۆڕان .

(٨)- پیلانە دوو سەریەکەی خوسرەو دیسانەوە نموونەیەکی بەلگە نەویستە بۆ تاوانبار کردنی ستەم‌و دەروون حلکنی‌و بۆلەلیقەو چاو چنۆکی‌و بەرژەوەندی دەرەبەگایەتی من وای بۆ دەچم کە

بونیل و جۆگا بەردینەکە ، هەر چەندەش بەڕوواڵەت لەبەر ویستی شیرین بووە . بەلام لە ڕاستیدا ناماقول بووە ئەگەر بۆ ئاوداني زەوی و زارەکانی شاهانە نە بوو بێت . دیارە تاشین و هەلکەندنی

ئەد پالی بێستوونیش هەر بە ویستی خوسرەو بووە چونکە زوربەی زۆری ناوەڕۆکەکان ، بۆ نیشاندانی دەسڕۆیی‌و دلێریی‌و جەنگەکانی خوسرەو تەرخان کراوە! ئەگەر بۆشم بچیتە سەر ، ئەوا ئەو

تاشراوانە بە(کەوانەی سەرکەوتن)دا دەنێم لەمەڕ دەستەلاتی شا خوسرەو . ئالێرەدا کۆلنەدانی فەرهادو هەلکۆلینی ئەو هەموو داستانە بەردینەی بێستوون

نیشانەیەکی هەرە مەزنی ورەی مرۆڤ دەردەخات‌و دەشێ مەودایەکی ستاتیکیی سەردەما - نەش وەربگرێت .

(٩)- شێرۆیە ، بەلامەوە نەخۆشیەکی دەروونیی ئێجگار ئالۆزی هەبووە ، بۆیە لەگەل لە

عاستیا دەبەستم ، خۆ ئەگەر پشت بە فردەوسی ببەستین ، ئەوەمان بۆ ڕوون دەبێتەوە کە شیرین هیچ

نەبێ دەستی هەبووە لەکوشتنی مریەمی دایکی شێرۆیە ، جازۆر

ڕێی تێدەچێ ، لەبەر ئەوەی شیرین ڕەدوو کەوت‌و لەو زنە بووە کۆسپ لە نێوان دوو دل ، فیرەتی ژنایەتیش لەولاوە بمێنێ . جا کەشێرۆیە بەم کەین‌و بەینە بزانێ هەر دەبێ تۆلەی

دایکی بکاتەوە ، بەلام لەکێ ؟ نەخۆشیە سایکۆلۆجیەکە ئا لێرە دایە ، دەبێ بێ مارە بڕین دەست

بەسەر شیرینـــا بگرێت ، هـــەر چـــەندەش لەخۆی بەتەمەنترە . ئەوسانی خوسرەوی باوکی تەگەرەو

لەمپەرێکی گەورەی چەقی نیـــازە گڵاوەکەبەتی ، کەوا بوو پێشان بـا باوکی بکوژێ ، جا ئـــەم ئاکامەش بێجگە لە دەسکەوتە گەندەکەی کـە

باسم لێوە کرد . دەبێتە هۆی ئەوە کـــە بچێتە سەر تـــەختو تاجی شاهانەی لەســـــەر کرێت . بۆیە

دەمودەســــت و بــــە هاریکــاریی کۆمەڵێکی نارەسەنو هەلپەرستو بێ‌فەڕ . پێلانە گڵاوەکەی مێشـکی جێ بەجێ دەکات. لێرەدا دەپرسم :

چ جیـــاوازییەك هەیە لـــەنێوان شیرۆبەو ئۆدیب ؟ ئەگەر تاوانەکەی ئـەم لـــە هی ئـــەو ناپەسندترو

دۆزەخانەتر نەبێ !! چونکـە ئۆدیب بە کارەساتەکەی نەدەزانی و ئـــەم

خۆی تانو پۆی کارەساتەکەی دانـا بوو . شەخسـەتی (شـــیرۆبە)

ناناسیی و زۆری بە بارەوە هـەبەو دەگمەنیشە بۆ هەڵسوڕاندنی لایەنی ســـایکۆلۆجی و ڕامیـــاریی و کۆمەڵایەتی وسێکسی ڕووداوەکان .

(١٠)ـ ڕاگـــەیاندنی مـــەرگی درۆزنانەی شیرین بە فەرهاد لەلایەن خوسرەوەوە . بەلگەی دڵ کــــرمی

بووی خوسرەو دووپات دەکاتەوە ، کەوا بوو کۆتایی ئەم تراجیدیـــــە خوێنینە بە جۆرێك لێك دەردێتەوە

کە ڕاستگۆییو ئەویـــــنو ورەی فەرهاد و خاوێنی و دڵـــسۆزیو

سەربەستی‌ی شیرین دەسەلمێنی لەلایەکەوە . لە لایەکەی تـــردوە دڵڕەشیو ســـەلەکــــە بـــازیو

ــــنەمکاریی خوسرەوو دزێویی‌و خۆ فرۆشتنی فەرهـــــاد کوژان ئاشکرا دەکات ؟

لەکاتێکدا ئۆدیبو شیرۆبـــەی بێژوو و چەندانێکی تر دەبن بـــــە پەندو گرێ کوێرەی دەروونــــە ئاڵۆزەکان . من گوتەیەکـــــی شەکسپیر دەخوازم کە دەڵـــێ : **[ژیان بێ ناپەسندەکان ، ناتەواوە]** کە ڕاستەو خۆ بە کرۆکی ململانی‌و بـــەگژا چوونی پـــەیوەندییەکانی کۆمەڵایەتی دەزانــــــم . هـــەر کۆتاییشدا بەزوبانی (هـــۆراس)ی ڕەخنەگرەوە دەڵێم : [**دونیـــــا** کۆمیدیایە بۆ ئەو کەسەی بـــیر **دەکاتەوە ، تراجیدیاشە بۆ ئەوەی هەست دەکات]** .

*

سەرچاوەکان

١ ـ گۆڤاری بـەیان . ژمـارە ـ ٥ . ١٧ ، ٣٤ ی ساڵانی ١٩٧١ ـ ١٩٧٤ ـ ١٩٧٦ .

٢ ـ شـیرینو فەرهادی خانای قوبادی ـ لێکۆڵینەوە و لـەچـاپ دانی محمدی مەلا کریم ـ کـۆڕی زانیاری کورد . بەغدا ١٩٧٥ .

٣ ـ شانۆ گەریـی (الآلـــة الجهنمیـــة)ی جان کۆکتۆ . گۆڕین وێنەکەی میخائیل بشای .

٤ ـ شانۆ گەریی (قصة حب)ی نازم حیکمەت ـ گۆڕین وێنەکەی اکمل الدین احسان .

٥ ـ (شکســـــبیر معاصرنا) گۆڕینی : جبرا ابراهیم جبرا .

قوتابخانە میللی یەکان ڕێ و شوێنێکی پەرەسەندووی لە ڕێ و شوێنەکانی هەڵمەتی نیشتیمانی .

قوتابخانە میللی یەکان نواندنێکی زیندوانەی بیروباوەڕەکانی حزب و شۆڕشن